

Nebeška vrata

DIAGNOZA VESTERNOV OD 1980 DO DANES

zoran smiljanič

Čeprav se je vztrajno redčenje vesternov vleklo že skozi vsa sedemdeseta leta, obstajata dva formalna mejnika, ki sta pomenila konec enega najpomembnejših obdobij v razvoju žanra in njegovo začasno klinično smrt. Prvi je zmagoslavni pohod filma *Vojne zvezd* (Star Wars) leta 1977, ki je za vestern pomenil dve slabi novici: prvič, označil je konec obdobja trdega, avtorskega in brezkompromisnega filma, kamor je sodilo lepo število vesternov iz sedemdesetih, in napovedal lahkotnejše, fantazijske spektakle. In drugič, *Vojna zvezd* je najavila transformacijo vesterna v druge žanre. Če si pogledamo lik Hana Sola (Harrison Ford), zbode v oči dejstvo, da ima značilnosti tipičnega kavbojskega junaka (dve nizko opasani pištoli, neodvisen duh, odrezave enovrstičnice in raketa, s katero se giblje skozi širna prostranstva ...), le da se je preselil v žanr znanstvene fantastike. Podobno rutino je Harrison Ford v seriji Spielbergovih filmov ponovil tudi kot Indiana Jones. Od *Vojne zvezd* naprej so se kavboji-ki-to-niso namnožili in razpasli po vseh žanrih. Številni akcijski junaki iz osemdesetih let so postali kamuflirani kavboji. Vesternov je bilo vse manj, kavbojev pa vse več.

Drugi udarec, ki je zapečatil usodo vesterna, je zadal film *Nebeška vrata* (Heaven's Gate, 1980). Režiser Michael Cimino je po fantastičnem uspehu *Lovca na jelene* (The Deer Hunter, 1978) dobil proste roke in za svoj 'socialistični vestern' porabil rekordnih 50 milijonov dolarjev. Tema o razrednem boju med bogataši in emigranti, cepljena na ameriški paradni žanr, je bila preveč tudi za vsega hudega vajene ameriške gledalce. Ostali so doma, film pa je katastrofalno potonil in za seboj potegnil režiserja, studio in še žanr. Tradicionalni ameriški gledalci, najštevilčnejša ciljna publika vesternov, so pokazali, da so siti levičarskega eksperimentiranja z žanrom, cinizma, rušenja mitov in ekscesnega nasilja.

Nekaj časa ni hotel nihče nič slišati o vesternih. Studii so se jih izogibali

v velikem loku. Zavladata je suša. Skozi vsa osemdeseta leta so jih posneli manj kot 50, kar je rekordni osip (za ilustracijo: samo leta 1940 so jih posneli 150). Nato pa so začeli vesterni spet počasi in previdno kapljati. Kot bi jih bilo sram, da bi nastopili v čisti obliki, so prišli kamuflirani v indijanarice (*Windwalker*, 1980; *War Party*, 1988), tradicionalni vestern (*Legend of the Lone Ranger*, 1981; *Silverado*, 1985), znanstveno fantastiko (*Timerider*, 1982; *Nazaj v prihodnost 3/Back to the Future, part 3*, 1990), erotični film (*Lust in the Dust*, 1985), državljansko vojno (*Glory*, 1989), komedijo (*Trije amigosi/Three Amigos*, 1986; *Rustler's Rhapsody*, 1985), pustolovski vestern (*Quigley Down Under*, 1990), moderni vestern (*Sunset*, 1988) in MTV-jevski vestern (*Mladi revolveraši/Young Guns*, 1988). Vmes se je skorajžil še Clint Eastwood s svojim nadrealističnim *Bledim jezdecem* (Pale Rider, 1985), blede kopijo njegove umetnine *Neznani zaščitnik* (High Plains Drifter, 1972).

Dva najboljša vesterna osemdesetih nosita isto letnico nastanka kot inkriminirana *Nebeška vrata*, torej izhajata iz časa, ko se protikavbojska histerija še ni razpasla, stilsko in vsebinsko pa spadata bolj v sedemdeseta kot osemdeseta leta. Prvi je *Jezdci na dolge proge* (The Long Riders, 1980), osupljivo koreografiran elaborat spodletelega bančnega rop v Northfieldu. Režiser Walter Hill je dokazal, da je v režiranju akcijskih prizorov dosegel svojega učitelja in vzornika Sama Peckinpaha. Zanimivo je tudi, da brate izobčence igrajo bratje igralci. Brata Keach igrata Franka in Jesseja Jamesa, bratje Carradine so Youngerjevi, brata Quaid sta Millerja in brata Guest Bob in Charlie Ford.

Drugi film je *Tom Horn* (1980), projekt že hudo bolnega Steva McQueena – gre za njegov zadnji vestern in predzadnji film. Zgodba pokriva nekaj zadnjih tednov v življenju izvidnika in detektiva Toma Horna, ki so mu potaknili umor nekega dečka. Druga polovica filma

slovarček vesternizmov

ace high – vrhunska, najboljša kombinacija

AI – artificial insemination, umetna osemenitev goveda

Arizona nightingale – osel

Arizona tenor – človek s tuberkulozo

Arkansas toothpick – vrsta noža z dolgim rezilom

artillery – osebna oborožitev

bang juice – dinamit, nitroglicerina

barking at a knot – nemogoče,

neizvedljivo (npr. popraskati uho s komolcem)

bean-eater, greaser – Mehčan

bean-master – kuhar

bear's ass – dežela mormonov

belly up – umreti

big fifty – puška velikega kalibra za lov na bizone

biscuit-shooter – natakariča

bite the dust – biti ustreljen, pretepen, vržen s konja

black jack – tako močna kava, da

podkev plava na površju

blazing star – stampedo

bone yard – pokopališče

bootyard, boothill – pokopališče za

tiste, ki so umrli s škornji na nogah

bootleg – nelegalno prodajati viski

bottom-card mechanic – goljuf pri

pokru

bucket of blood – nevarni, divji saloon

buffalo chip – posušen bizonov

odpadek, primeren kot kurivo

build a high line – lagati, pretiravati

catalogue woman – ženska iz ženitnih

oglasov

chicano – v Ameriki živeči Mehčan

chili chaser – obmejni policaj, lovec na

ilegalne prebežnike iz Mehike

cover your dog – zbrati vse govedo na

enem mestu

dead man's hand – pri pokru

kombinacija dveh asov in osmic, ki jo je

imel Wild Bill Hickock, ko ga je ustrelil

Jack McCal

die on their backs – ko se ovca prevrne

na hrbet in umre kot želva, ker se zaradi

teže volne ne more skobacati nazaj na

noge

down in your boots – strahopetnost

eighty-niner – oseba, ki je sodelovala v

tekmi za zemljo v Oklahomi leta 1889

eyeball – rezanje zgornjih vek kravam,

da ne bi zašle v grmovje

feather duster – Indijanec

five beans in the wheel – bobenček

revolverja, zaradi varnosti

napolnjen le s petimi naboji

free grass – nikogaršnja zemlja, prost

prehod za govedo

gone beaver – oditi v gore

gone over the range – umreti

gone to Texas – začeti na novo

gone up a tree – biti obešen

goosey – nepredvidljiv, nervozen

heat your axels – hitro teči

hot rock – piškot

jaw cracker – zobozdravnik

Kentucky breakfast – steklenica viskija

lace your tree up – osedlati konja

Lone Star – Teksas

lose your hair – biti skalpiran

Tom Horn

Bledi jezdec

Wyatt Earp

je izrazito statična in brez akcije, saj McQueen ves čas čepi v zaporu, na koncu pa ga obesijo. Tako radikalna negacija osnovnih žanrskih konvencij je gledalce odvrnila od filma in *Tom Horn* je v kinodvoranah neslavno propadel. Steve McQueen je umrl dobro leto pozneje.

Omeniti velja še oba dela *Mladih revolverašev* (*Young Guns*, 1988 in 1990), dveh energičnih, prodornih in učinkovitih vesternov, ki sta veliko več kot le poligon za promocijo 'brat pack' generacije. Kljub temu da gre za uporniški izdelek, ki krši pravila, kjer jih more, pa *Mladi revolveraši* ne skrivajo, da so nasledniki treh ključnih filmov o Billyju the Kidu: *Levoroki revolveraš* (*The Left-Handed Gun*, 1958), *Dirty Little Billy* (1972) in *Pat Garrett & Billy the Kid* (1973). V drugem delu *Young Guns 2 – Blaze of Glory* izkažejo spoštovanje Peckinpahovemu filmu tudi s cameo vlogo Jamesa Coburna (prej je igral Garretta) in z drzno potezo scenarista Johna Fusca, ki se je odločil, da Garrett na koncu ne bo ustrelil Billyja. Z idejo Billyjevega preživetja se je ukvarjal že Peckinpah leta 1972, vendar je bilo zanjo še prezgodaj in moral se je ukloniti uveljavljeni legendi. Skoraj dvajset let pozneje je nastopil primeren čas za revizijo zgodovine. Trenutek, ko Garrett, namesto v Billyja, ustrelji v lubenico, je prvovrstno presenečenje in dostojna nadgradnja slavnih predhodnikov.

Po skoraj desetletnem sušnem obdobju je spet napočil čas za vesterne. Na izpraznjeno prizorišče je samozavestno stopil Kevin Costner in s triurnim epom *Pleše z volkovi* (*Dances with Wolves*, 1990) osvojil gledalce ter pokasiral prgišče oskarjev, vključno s tistim za najboljši film. Mimogrede, zadnji vestern, ki je prejel oskarja v tej kategoriji, je bil *Cimmaron* iz leta 1931. *Pleše z volkovi* sicer ni povedal nič bistveno novega, česar ne bi videli že v filmih *Mož, imenovan Konj* (*A Man Called Horse*, 1969) in *Mali veliki mož* (*Little Big Man*, 1970), vendar je to povedal ob pravem času. Konec devetdesetih let se je pojavila nova verzija z uro dodatnega materiala in film je izpadel boljši ter manj patetičen.

Vestern se je vrnil v mesto. V devetdesetih je nastopilo obdobje redkih, a velikih in ambicioznih vesternov, ki so želeli ponoviti uspeh filma *Pleše z volkovi*. Lawrence Kasdan je s še vročim Costnerjem poskusil srečo v triurni biografiji *Wyatt Earp* (1994) in pogorel. Skoraj istočasno se je pojavil *Tombstone* (1993), ki je pokrival identičen material.

Dve izvrstni biografiji je posnel tudi neuničljivi, brezkom-

promisni in vedno zanesljivi Walter Hill: prvo o apaškem poglavarju *Geronimu* (1993) po scenariju Johna Miliusa, drugo, *Wild Bill* (1995), pa o legendarnem šerifu, ki ga je briljantno upodobil Jeff Bridges. Če k temu prištejemo še njegov sodobni vestern *Teksasški graničar* (*Extreme Prejudice*, 1987), sicer *remake Divje bande* (*Wild Bunch*, 1969), lahko trdimo, da je Hill avtor, ki se je najbolj dosledno in kontinuirano ukvarjal z vesternom v osemdesetih in devetdesetih letih, ne glede na neprijazno klimo ali komercialne rezultate.

Kup oskarjev, med drugim spet za najboljši film, je pograbil *Neopročeno* (*Unforgiven*, 1992), elegična moralka o mitih, herojih in strahopetcih Divjega zahoda. Clint Eastwood je scenarij dolgo časa hranil v predalu in čakal na primeren trenutek. Gre za resnično impresiven vestern, vtis pa kviri le nekoliko šlampasto posnet finalni obračun. Eastwood nikoli ni znal brezhibno posneti akcije. Zanimiv je tudi Jarmuschev *Mrtvec* (*Dead Man*, 1995), skoraj-ne-več-vestern, odtrgana, čudaška, črnohumorna tragedija, polna misticizma, divjih izbruhov nasilja in dolgega umiranja glavnega junaka z imenom William Blake. Na meji žanra je tudi Mannov izvrstni *Zadnji Mohikanec* (*The Last of the Mohicans*, 1992) z odlično akcijo, karizmatičnim junakom in prvovrstno glasbo. Seznam omembe vrednih vesternov zaključuje *Ride with the Devil* (1999) Anga Leeja o skupini mladih južnjaških gverilcev v času državljanske vojne. Film odlikujejo prepričljiv občutek za prostor in čas ter sočno zrežirani prizori masonskih spopadov.

Ostalo je veliko število sterilnih kablovskih in direkt-na-video filmov, v modo sta spet prišla klasika Louis L'Amour in Zane Grey. Na njune okostenele zgodbe in junake sta se abonirala igralca Sam Elliott in Kris Kristofferson. Z nekakšnim novim konzervativizmom in tradicionalizmom skušajo ustvarjalci novih vesternov posnemati zlata petdeseta leta in pognati mrtvega konja v dir. Diagnoza vesterna v novem tisočletju se glasi, da se razen silno redkih izjem ne dogaja nič pametnega ali pomembnega. Na dober ali vsaj gledljiv film je treba čakati tudi po nekaj let. Vsi ostali so si podobni kot jajce jajcu. So brezizrazni, pust, zakrneli, anemični, posiljeni, rutinski, ceneni in žalostni. Brez karizmatičnih zgodb, junakov, ustvarjalcev ali filmov, ki bi imeli vizijo, pogum ali vsaj delček tistega, kar so imeli vesterni v šestdesetih in sedemdesetih letih. •